

Kobyliński, Andrzej

"Bioetica per tutti", Ramón Lucas Lucas, Balsamo 2002 : [recenzja]

Studia Płockie 32, 255-259

2004

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych oraz w kolekcji mazowieckich czasopism regionalnych mazowsze.hist.pl.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Ramón Lucas Lucas, *Bioetica per tutti*,

Edizioni San Paolo, Cinisello Balsamo 2002, ss. 184.

Człowieka bardzo często charakteryzuje się jako *homo moralis*. Zgodnie z tym określeniem jesteśmy jedynymi istotami, które są zdolne do odczuwania problemów moralnych. Osoba ludzka bardzo często staje przed pytaniem o swoją powinność. Wiele decyzji dotyczących życia moralnego wiąże się z poważnym wysiłkiem i trudem. Podejmowanie decyzji o charakterze etycznym staje się szczególnie problematyczne w dobie współczesnego kryzysu moralnego, który charakteryzuje się m.in. zastępowaniem tradycyjnych kategorii „dobra” i „zła” pojęciem „jakości życia” czy też wprowadzaniem wartości wybranych arbitralnie „just in time”.

W tym kontekście szczególnego znaczenia nabiera refleksja bioetyczna, która pomaga wypracować ocenę moralną nowych zagadnień, związanych przede wszystkim z szybkim rozwojem genetyki, mikrobiologii czy medycyny. Bioetyka (*bios* – życie, *éthos* – zwyczaj, obyczaj) to inaczej etyka życia. Można określić tę dziedzinę wiedzy jako część filozoficznej etyki szczegółowej, która ustala oceny i normy moralne w związku z ingerencją w życie ludzkie w granicznych sytuacjach jego powstawania, trwania i śmierci. Bioetyka dotyczy bezpośrednio życia i zdrowia człowieka, pośrednio – środowiska, w którym żyje. Refleksja bioetyczna ma wyraźny profil interdyscyplinarny i angażuje takie dziedziny wiedzy jak biologia, medycyna, prawo, filozofia itd.

Niezwykle ciekawą publikację, poruszającą problematykę bioetyczną, stanowi książka *Bioetyka dla wszystkich*. Jej autorem jest znany hiszpański filozof moralny Ramón Lucas Lucas – profesor Papieskiego Uniwersytetu Gregoriańskiego w Rzymie, członek Papieskiej Akademii „Pro Vita”, współpracownik Centrum Bioetyki Uniwersytetu Katolickiego w Rzymie, autor wielu książek o tematyce antropologicznej i bioetycznej.

Prezentowana publikacja składa się z pięciu części. W pierwszej autor podejmuje zagadnienie rozumienia osoby ludzkiej. Bioetyka, służąc człowiekowi, przede wszystkim musi wiedzieć, kim jest osoba ludzka. Podstawą każdej refleksji bioetycznej jest rozróżnienie między światem osób a światem rzeczy. Osoba stanowi zawsze jedność złożoną z organizmu materialnego i duszy duchowej. Dlatego można zdefiniować osobę ludzką jako „ducha wcielonego”. Ramón Lucas Lucas przypomina, że osoba ma absolutną godność. W konsekwencji nie może stać się przedmiotem czy środkiem do osiągnięcia jakiegoś celu.

Każde działanie o charakterze bioetycznym powinno respektować godność osoby. Hiszpański filozof moralny formułuje sześć konkretnych zasad, które po-

winny strzec świętej godności mieszkającej w każdym człowieku. Pierwszą zasadę stanowi absolutna wartość życia ludzkiego i jego nienaruszalność. Życie ludzkie nie jest tylko procesem organicznym, ale jest życiem osoby, która ma swoją godność i prawa. Drugą zasadę stanowi nierozłączna więź życie–wolność–prawda. Te trzy dobra są nierozdzielne jako ogniwa tego samego łańcucha; gdy się niszczy jedno z nich, giną także pozostałe. Trzecia zasada brzmi następująco: „Poznawać nie po to, aby manipulować, ale żeby leczyć”.

Czwarta zasada mówi, że nie wszystko, co jest technicznie możliwe, musi być jednocześnie moralnie dopuszczalne. Wolność badań naukowych i godność osoby powinny iść w parze. Nowe możliwości biomedycyny muszą służyć człowiekowi, a nie jego destrukcji. Piąta zasada zwraca uwagę na to, by prawa państwowe chroniły dobra osoby. W sposób szczególny należy się sprzeciwiać tym prawom, które nie gwarantują podstawowego prawa człowieka – prawa do życia. Szósta zasada odnosi się do kategorii tzw. podwójnego skutku. Zgodnie z nią czyn ludzki może mieć, poza efektem chcianym bezpośrednio, inny efekt – pośredni, który jest konsekwencją jedynie tolerowaną i w żaden sposób niechcianą jako cel czy środek. Przykładem może być łysienie jako uboczny efekt chemioterapii. W tym kontekście czymś niezwykle istotnym jest proporcjonalność między efektem dobrym a efektem złym, np. nie wolno kobiecie w stanie błogosławionym leczyć przeziębienia przy użyciu substancji, która mogłaby doprowadzić do poronienia.

W drugiej części książki *Bioetyka dla wszystkich* znajdujemy zagadnienia związane z ludzką seksualnością. Ramón Lucas Lucas w sposób bardzo kompetentny opisuje aspekty biologiczne sfery seksualnej. Hiszpański filozof moralny podkreśla, że seksualność człowieka dotyka całej osoby, tzn. jej wymiaru fizycznego, psychicznego i duchowego. Jeśli człowiek jest jednością ciała i duszy, to istnieje wewnętrzna relacja między seksualnością a osobą. W przypadku człowieka rozmnażanie jest rzeczywistością o wiele głębszą niż zwykła zdolność biotechnologiczna powołania nowego życia w laboratorium. Prokreacja oznacza przekazanie przez małżonków życia jako daru; daru, który transcenduje i przemienia fakt biologiczny.

Autor książki *Bioetyka dla wszystkich* prezentuje współczesne techniki sztucznego zapłodnienia. Jego zdaniem ocena moralna rozrodu wspomaganego jest negatywna, ponieważ zostają naruszone trzy podstawowe zasady etyczne. Po pierwsze, ludzki embrion nie zostaje poczęty, ale „wyprodukowany”. W konsekwencji dziecko nie jest darem, ale jedynie „produktem”. W procesie sztucznego zapłodnienia nowonarodzony nie jest osobą, którą się przyjmuje, ale „przedmiotem”, który się „zamawia”. Należy pamiętać także o tym, że narodzeniu jednego dziecka z próbki towarzyszy zawsze śmierć wielu tzw. embrionów nadliczbowych.

Po drugie, w procesie rozrodu wspomaganego zostaje zanegowana natura ludzkiej seksualności i aktu małżeńskiego. Początek życia ludzkiego nie może mieć charakteru czysto technicznego, ale zawsze powinien być owocem daru miłości małżonków wydarzającym się w akcie małżeńskim. Sztuczne zapłodnienie prowadzi do depersonalizacji rozmnażania, które staje się procesem technologicznym. Po trzecie, przy zastosowaniu technik rozrodu wspomaganego zostaje zagro-

żona jedność rodziny. W konsekwencji zostaje naruszona relacja rodzice–dzieci. W przypadkach ekstremalnych dziecko z próbówki może mieć trzy matki (biologiczną, noszącą płód w swoim łonie, w sensie prawnym) oraz dwóch ojców (biologicznego i w sensie prawnym).

Bardzo ważnym i szczególnie aktualnym zagadnieniem podjętym w prezentowanej książce jest problem antykoncepcji. Ramón Lucas Lucas rzeczowo i konkretnie opisuje metody naturalne regulacji poczęć oraz metody i środki antykoncepcyjne. W publikacji znajdujemy wyczerpujące informacje na temat stosowania, działania, skuteczności i skutków ubocznych piętnastu rodzajów środków antykoncepcyjnych oraz pięciu metod naturalnych.

Autor książki *Bioetyka dla wszystkich* podkreśla, że metody naturalne kontroli własnej płodności są czymś o wiele bogatszym niż jedynie konkretna technika regulacji własnej płodności. Przede wszystkim nie chodzi o technikę, ale o styl życia odpowiedzialnego i moralnie dobrego. Metody naturalne respektują rytm biologiczny kobiety i chronią osobowy charakter ludzkiej miłości. Hiszpański filozof moralny zauważa, że jest etycznie dopuszczalne stosowanie środków antykoncepcyjnych w celach terapeutycznych, gdy celem bezpośrednim ich użycia jest leczenie zaburzenia lub choroby, a antykoncepcja jest jedynie konsekwencją pośrednią. Mamy tu do czynienia z typowym przykładem zastosowania zasady podwójnego skutku.

Część trzecia prezentowanej książki jest poświęcona zagadnieniom związanym z genetyką. Ramón Lucas Lucas omawia bardzo przystępnie różne rodzaje komórek, strukturę chromosomów, charakterystykę DNA, rodzaje genów i pojęcie genomu. Niezwykle ciekawy fragment książki stanowi refleksja dotycząca komórek macierzystych. Są to komórki mające dwie podstawowe cechy: po pierwsze, mogą się samodzielnie odnawiać; po drugie, dają początek komórkom wysoko zróżnicowanym, np. komórkom nerwowym czy mięśniowym. Komórki macierzyste mogą pomóc w wypracowaniu nowych i bardziej bezpiecznych metod leczenia wielu chorób, np. mogą służyć do hodowania tkanek i organów do przeszczepu.

Autor książki *Bioetyka dla wszystkich* zauważa, że komórki macierzyste można pobierać od osobników dorosłych lub od embrionów. W pierwszym przypadku mamy na uwadze komórki macierzyste obecne np. w szpiku kostnym, mózgu czy pępowinie, które mogą dać początek także innym komórkom i tkankom, np. nerwowym czy mięśniowym. Natomiast dla pozyskania zarodkowych komórek macierzystych powołuje się do życia nowy ludzki embrion lub wykorzystuje się tzw. embriony nadliczbowe powstałe w wyniku zapłodnienia *in vitro*. W konsekwencji takiego zabiegu ulega uśmierceniu ludzkie życie we wczesnej fazie swego rozwoju.

Ramón Lucas Lucas wyraźnie podkreśla, że należy uznać za moralnie niedopuszczalne produkowanie i wykorzystywanie żywych ludzkich embrionów w celu uzyskania komórek macierzystych. Świętość i godność ludzkiego życia muszą mieć prymat nad użytecznością. Prawo do życia nie może zależeć od stopnia aktualizacji człowieczeństwa. Embrion nie ma niższego prawa do życia. W konsekwencji nie wolno uśmiercać jednej istoty ludzkiej, aby ratować drugą. Żaden dobry cel, jak chociażby hodowanie organów do przeszczepów i ratowanie życia

ludzi chorych, nie może usprawiedliwić uśmiercania człowieka w pierwszej fazie jego rozwoju. Dobry cel nie czyni dobrym działania, które jest złe samo w sobie.

W związku z tym należy skupić się na badaniach nad wykorzystaniem komórek macierzystych od osób dorosłych. W przeciwieństwie do wytwarzania i wykorzystywania zarodkowych komórek macierzystych, ta forma terapii nie budzi wątpliwości natury etycznej i stanowi autentyczne źródło nadziei dla ludzi chorych i cierpiących. Wielu naukowców podkreśla, że jakość i plastyczność komórek macierzystych pobieranych od osobników dorosłych niczym się nie różni od jakości i plastyczności komórek macierzystych pobieranych od embrionów. W związku z tym wykorzystując komórki macierzyste od osobników dorosłych, można osiągnąć te same cele, jak przy zastosowaniu zarodkowych komórek macierzystych.

W czwartej części książki *Bioetyka dla wszystkich* znajdujemy refleksję na temat ludzkiego embrionu. Hiszpański filozof moralny opisuje w sposób bardzo przejrzysty wszystkie etapy rozwoju człowieka od momentu poczęcia. W momencie połączenia się męskiej komórki rozrodczej z żeńską komórką jajową powstaje zygota, która w sensie biologicznym i genetycznym jest nowym bytem ludzkim, wyposażonym w genom odmienny od genomu rodziców. Nowy człowiek posiada 46 chromosomów: 23 od ojca i 23 od matki. Poczęty człowiek nie jest zwykłą sumą kodów genetycznych rodziców, ale jest nową niepowtarzalną istotą, która nigdy wcześniej nie istniała i nie będzie istnieć.

Nauka mówi, że wzrost i rozwój ludzkiego embrionu dokonują się w sposób skoordynowany, ciągły i stopniowy. W rozwoju ludzkiego embrionu nie można wskazać, oczywiście poza chwilą poczęcia, żadnego innego momentu, który byłby „skokiem jakościowym” oznaczającym początek człowieczeństwa. W związku z tym człowiek ma prawo do życia od momentu poczęcia. Nie do pogodzenia z tym prawem są wszelkie próby definiowania dziecka poczętego jako „preembrionu”, „osoby potencjalnej” czy wręcz „materiału genetycznego”. Gdyby ludzki embrion nie był osobą od momentu poczęcia, nie mógłby stać się bytem osobowym na żadnym innym etapie rozwoju. Jedność i ciągłość rozwoju embrionu świadczą o tym, że od momentu poczęcia mamy do czynienia z jednostką rodzaju ludzkiego i osobą; nie „osobą potencjalną”, ale realnym osobowym bytem ludzkim.

W kontekście refleksji nad ludzkim embrionem Ramón Lucas Lucas podejmuje zagadnienie aborcji, badań prenatalnych i eksperymentów na embrionach. Etyczna niedopuszczalność aborcji chirurgicznej i farmakologicznej oraz eksperymentów na człowieku w pierwszej fazie jego rozwoju jest czymś oczywistym. Wydaje się, że obecnie szczególnie wiele wątpliwości moralnych wiąże się z drugim z wymienionych zagadnień. Autor książki *Bioetyka dla wszystkich* podkreśla, że badania prenatalne nie budzą wątpliwości natury etycznej, jeśli ich celem jest diagnoza, a zastosowane metody nie zagrażają w sposób nieproporcjonalny zdrowiu i życiu dziecka oraz jego matki. Natomiast za niedopuszczalne moralnie należy uznać te badania prenatalne, których celem jest spowodowanie aborcji, jeśli u diagnozowanego dziecka wykryje się schorzenie lub upośledzenie, a w niektórych przypadkach jedynie „niepożądany” kolor oczu czy włosów.

Część piąta prezentowanej publikacji jest poświęcona życiu ludzkiemu w fazie terminalnej. W tym fragmencie książki znajdujemy podstawowe informacje dotyczące eutanazji, opieki paliatywnej i przeszczepu organów. Ramón Lucas Lucas przypomina, że przez eutanazję w ścisłym i właściwym sensie należy rozumieć czyn lub zaniedbanie, które ze swej natury lub w intencji działającego powoduje śmierć w celu usunięcia wszelkiego cierpienia. Eutanazja oznacza bezpośrednio zadanie sobie samemu śmierci przez osobę nieuleczalnie chorą celem skrócenia doznawanych cierpień. Oznacza ona także bezpośrednie zadanie śmierci komuś, tzn. osobie nieuleczalnie chorej w celu skrócenia cierpienia.

Od eutanazji należy odróżnić bardzo wyraźnie decyzję o rezygnacji z tak zwanej „uporczywej terapii”. Zaprzestanie zabiegów medycznych kosztownych, ryzykownych, nadzwyczajnych lub niewspółmiernych do spodziewanych rezultatów może być uprawnione. Jest to odmowa „uporczywej terapii”. Nie zamierza się w ten sposób zadawać śmierci; przyjmuje się, że w tym przypadku nie można jej przeszkodzić. Decyzje powinny być podjęte przez pacjenta, jeśli ma do tego kompetencje i jest do tego zdolny; w przeciwnym razie – przez osoby uprawnione, zawsze z poszanowaniem rozumnej woli i słuszych interesów pacjenta.

Hiszpański filozof moralny zauważa, że w dyskusji o przeszczepach organów jedną z najbardziej delikatnych kwestii jest stwierdzenie momentu śmierci. Przede wszystkim nie wolno przyspieszać momentu śmierci, tzn. nie wolno dokonywać zabiegu, który przyspiesza moment śmierci, aby pobrać organ do przeszczepu. Współczesna nauka określa coraz bardziej precyzyjnie moment śmierci człowieka. Mówi się o tzw. śmierci klinicznej, która polega na ustaniu funkcjonowania procesu krążenia, oddychania i układu nerwowego w sposób nieodwracalny. W sposób sztuczny można podtrzymać proces krążenia i oddychania, ale jeśli ustała praca mózgu, organizm nigdy już nie powróci do normalnego funkcjonowania. Innymi słowy człowiek umiera wtedy, gdy elektroencefalograf – czyli przyrząd do zapisywania prądów czynnościowych wytworzonych przez komórki kory mózgowej – nie wykazuje istnienia jakichkolwiek przejawów funkcjonowania mózgu. Po stwierdzeniu śmierci klinicznej można pobierać organy do przeszczepu, których vitalność jest najczęściej sztucznie podtrzymywana przy pomocy różnego rodzaju aparatury.

Podstawową wartością książki *Bioetyka dla wszystkich* jest aktualność podjętych zagadnień oraz ich niezwykle przejrzysta prezentacja. Ramón Lucas Lucas omawia poszczególne problemy bioetyczne z perspektywy antropologii chrześcijańskiej. W uzasadnianiu konkretnych ocen etycznych odwołuje się jednak tylko i wyłącznie do argumentów rozumowych i naukowych. Dzięki temu pozycja ta jest cenna także dla tych czytelników, którzy nie podzielają chrześcijańskiej wizji świata i człowieka. Cennym elementem książki są także liczne kolorowe rysunki, wykresy, tabele i zestawienia, dzięki którym łatwo wejść w arkana bioetyki także tym, którzy wcześniej nie mieli do czynienia z tą dziedziną wiedzy.